

تعریف فاسق، معنای فاسق در دو حوزه قرآن و شرح:
(الف) فاسق در اصطلاح شرعی به دو معنا به کار می‌رود: (۱) معنای عام، در این معنا، فسق را به ترک امر خداوند و عصیان و خروج از طریق حق تعریف کرده‌اند (تمهید الاصول، ۱۹۲، به بعد؛ کلیات ابوالقاسم، ۲۵۴؛ دستورالعلماء ۱۳۱۳ به بعد) و فاسق را خارج شونده از منبع شرعی به شمار آورده‌اند. بر این مبنا، به مسلمان گناهکار و نیز به کافر، به دلیل خروج از دستورات شرعی، فاسق اطلاق کرده‌اند (مفردات راضی، ۶۳۶؛ ۲) معنای خاص، در این معنا، تنها بر مسلمان مرتکب کبیره و یا مُصِرِّ بر انجام دادن گناه صغیره، فاسق گویند. در این تعریف، با قید مسلمان، کافر از تعریف خارج می‌شود و با قیدهای دیگر، عادل بودن فاسق، نفی می‌گردد (کشاف اصطلاحات، مدخل «فسق»).

(ب) در قرآن؛ کلمه «فسق» و مشتقات آن (فاسق و فسوق)، در معانی مختلفی به کار رفته‌اند (فرهنگ موضوعی قرآن مجید، ۲۸۹). این معانی عبارتند از: کفر به نبی (التَّوْبَةُ، ۶۷ و ۸۰)؛ شرک (السَّجْدَةُ، ۱۸ و ۲۰)؛ نافرمانی بدون شرک (المائدة، ۲۵ و ۲۶)؛ دروغ (البقرة، ۱۹۷)؛ فعل حرام (المائدة، ۳) (الْوَجُوهُ وَالنَّظَائِرُ فِي الْقُرْآنِ، ۳۵۹؛ مجمع البحرین، ۲۲۷/۵). همچنین در قرآن پیامدهای بسیاری برای فسق بر شمرده شده است (فروع بی‌پایان، مدخل «فسق»). وجه اشتراک تمامی معانی فوق، خارج از حق بودن آنها است. کلمه «فسق» در ترجمه‌های کهن قرآن به معانی: تباہ، بزه، بزه‌کاری، زشتکاری و ناسپاسی کردن و... آمده است (فرهنگنامه قرآنی، ۱۱۰۷/۱۳). مولی ابوالحسن شریف عابلی (م ۱۱۳۸ ق) در تفسیر میرآة الانوار و مشکاة الأشرار (۲۶۰) پس از توضیحاتی پیرامون کلمه فسق، می‌نویسد: ... ودر تفسیر امام (عسکری) (ع) درباره قول خداوند که می‌فرماید: الْفَاسِقِينَ (بقره، ۲۶) آمده: یَعْنِي عَنْ دِينِ اللَّهِ وَ طَاعَتِهِ ... وَ فِي بَعْضِ الزِّيَارَاتِ لِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (ع): «و فَسَقٌ مَنْ دَفَعَ حَقَّكَ» = فاسق شد هر آنکس که حق تو را در خلافت، دفع و منع نمود» و اخبار در این زمینه فراوان است، از آنها غافل مباش...

حکم فاسق، در هر یک از حوزه‌های شرع و کلام، عرفان و اخلاق و نیز حوزه فقه، احکام مختلفی برای فاسق ذکر شده است. (الف) در حوزه شرع و کلام، در دانش کلام، در مورد مؤمن یا کافر بودن فاسق، سه قول مطرح است: (۱) نظریه کفر؛ این نظریه به زیدیه و خوارج منسوب است. بر این مبنا، فاسق، کافر به شمار می‌آید (المیل والترحل، شهرستانی، ۱۱۶ به بعد؛ شرح العقائد

ناشی است از عین کفر و بی‌دینی، که در کتاب آسمانی دست برده و در عین حال این عمل شیطانی را عبادت بشمارد!! در جواب گفت: ... من فقط دو حرف این کلمه مقدسه را عوض کردم؛ یکی آنجا که آلفای اولی (a) را تبدیلی به جای اِپسِلون (E) نمودم؛ و جای دیگر: آلفای ثانی (a') را، که تبدیلی به جای یوتا (t) نمودم. و این تحریف کوچک جهت حفظ دین و آئینی به این بزرگی و عظمت نه تنها عیبی ندارد، بلکه ثواب (هم) دارد! پس بیرون رفته و درب را محکم بهم کوبیدم. سپس به راهب مغربی (شخصیتی مجهول الهوية که لئوناردو بسیار از او نام می‌برد و تنها لقب مغربی Magrebino برای او ذکر می‌کند، و نقاشی چهره او - توسط شاگرد لئوناردو، یعنی فرانچسکو ملتسی - نوجوان هنرمند و نابغه ایتالیایی - به اواخر اصل رساله چسبانده شده که برخی آن را با خود لئوناردو دوداویچی اشتباه گرفته‌اند...) گفتم که می‌خواهم انجیلی اصیل در این شهر برایم پیدا کنی و هر اندازه بها داشته باشند می‌خرم و پول آن را بتو می‌دهم.... (در اینجا داستان مفصل است و از محل بحث ما خارج؛ خلاصه راهب مغربی سبب آشنائی لئوناردو دوداویچی با انجیل بارنابا - که اخیراً نیز به چاپ رسیده - می‌شود و نسخه‌ای از آن را به بهائی‌سنگین برای او می‌خرد...) (نسخه مذکور، ۲۶ - ۳۰).

سپس لئوناردو با چندین استدلال ادبی و عقلی اثبات می‌کند که این نام شریف - به هر دو وجه تلفظ آن - فقط می‌تواند بز پیامبر اسلام (ص) صدق نماید و راهی برای فرار از آن نیست (۳۰ - ۴۰). منابع: در متن مقاله ذکر شده است. سید احمد سجادی

فاسق - مراکش

فاسق، اسم فاعل از فسق است که در اصل به معنای برهنه شدن و از پوسته خارج شدن خرما است (مفردات راضی، ۶۳۶)؛ فسق در معنای بیرون آمدن از راه راستی و خروج از حق به کار می‌رود؛ بر این مبنا، فاسق را می‌توان ناراست کردار و فاجر دانست (قاموس قرآن، ۱۷۶/۵؛ لغت نامه، دهخدا).

فاسق، اصطلاحی است که در شرع و کلام، عرفان و اخلاق، قرآن و نیز فقه، به کار رفته است. جمع آن فساق و فسقه می‌باشد. لفظ فاسق، فساق و فاسیقین، جمعاً ۵ مرتبه در نهج البلاغه از امیرالمؤمنین (ع) نقل شده است؛ از آن جمله، در پایان نامه ۶۹ (به حارث همدانی): «وَلِيَاكَ وَ مَصَاحِبَةَ الْفِتَاكِ، فَإِنَّ الشَّرَّ بِالشَّرِّ مُلْحَقٌ» و بهره‌ز از مضاحبت و همنشینی با فاسقان، چرا که تنها بدی است که با بدی بیوند خواهد یافت...

MADE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

02 Temmuz 2018

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

35 A 12085

4918. Idris, 'Abd-al-Fattāh Maḥmūd: Ḥukm wilāyat al-
fāsiq : baḥṭ fiqhī muqāran / 'Abd-al-Fattāh Maḥmūd Idrīs. -
Ṭab'a 1. - Al-Qāhira: al-Mu'allif, 1993 = 1414 h - 142 S.
In arab. Schrift, arab.
ISBN 977-00-6242-1

HAZIRAN 1996

- Fasıq

الفاسق

060082

14 ŞUBAT 1995

٤٢٣ الهادى الى موضوعات فرج البلاغة

410

tutumu benimseyen psikologların o konuda önceden edindikleri ebedi ve biricik hakikati bir tarafa bırakmaları gerektiğini belirtir.³⁸ Bilimsel çalışmalardaki tarafsızlık, bir anlamda, olaylarda şüpheci biçimde gerçeği arama ve bulma tutkusuna dönüşebilmelidir.³⁹ Burada özellikle ve öncelikle bizi ilgilendiren inanç, tutum ve eğilimlerimizle başkalarını ilgilendirmesini istediğimizi aktivitelerimizi mümkün olduğu kadar birbirlerine karıştırmamızın daha sağlıklı olacağına bir prensip olarak kabul edilebileceğinin altını çizmek istiyoruz.

Böyle bir entelektüel laik tutum, sadece dinin bilimsel araştırmaları için söz konusu olabilir, teolojik yaklaşımlarda böyle bir tutumun benimsenmesi ise, dinsel bilim disiplinlerinde bazı değişimler meydana getirebilir. Örneğin geleneksel Kelam, yerini laik kelama yani Din Felsefesi'ne, Tefsir, yerini felsefenin bir branşı olan hermenoitige bırakma durumunda kalabilir.

Gerek din bilimlerinde gerekse seküler bilimlerde olsun, araştırmalarımızda takındığımız bilimsel tavrın, hedef kitlenin tüm insanlık olmasını ve bu insanların mantık ve sağ duyularının kabul edebileceği bilimsel çıkarımlara ulaşmamızı gerektirdiğini düşünüyoruz. Bir araştırma bunu başarabildiği ölçüde evrensel olma hakkını da elde edebilir düşüncesindeyiz.

Bir insanın, ömrü boyunca sadece okuyup bilgi edinmesi de onun bir araştırmacı olması için yeterli değildir. Bunun yanında bağımsız yaratma gücünün de bulunması gerekir. Maslow; "başarılı bir bilim insanının çalıştığı alanı iyi algılayabilmesi için, zihinsel sağlıklı, açık fikirli ve özgüven sahibi olması gerekir. Ego-merkezli değil, problem merkezli olmalı. Kendi konusunun dışında da genel bilgisi geniş ve kesinlikle felsefi, yaratıcı sezgisel boyutu olmalı. Ancak bu şekilde "realitenin bütünü"nü görebilir" diyor.⁴⁰

Hangi alanda olursa olsun bilimselliğin gelişmesi için bilimsel ortama ihtiyaç vardır. Düşünce yasaklamalarının etkisi altında olan insanlardan bilim adamlığı idealine, aklın üstünlüğü idealine varmaları nasıl beklenebilir?⁴¹ Ortam bilim adamlarına cesaret verirse, sistem düşünceleri yargılamazsa nesnel kafa gelişir. "Aklın gelişmesi, her bireyin tam olarak saygı göreceği, devletin ya da toplumsal bir grubun aracı olmayacağı, bireyin eleştiriyi yapmaktan korkmasını gerektirmeyen, gerçeği arayan insanın kardeşlerinden soyutlanmak şöyle dursun, kendini onlarla birlik içinde hissetmesini sağlayan toplumsal bir düzenin ortaya çıkmasına bağlıdır."⁴²

38- Yung, Carl Gustav, *Din ve Psikoloji*, İnsan Yay., Ankara (Tarihsiz), s. 22.

39- Türkoğlu, a.g.e., s. 17.

40- Gün, Nil, *Doruk Deneyimler* (önsöz), Çev. H. Koray Sönmez, Kuraldışı Yay, İst. 1996, s. 10.

41- Freud, a.g.e., s. 63.

42- Ermano, Eric, *Din ve Psikoloji*, Çev. Sükrü Alpagut, Kahala Yay., İstanbul, 1990, s. 62.

ANLAM KAYMASINA UĞRAYAN

KUR'ÂNÎ BİR KAVRAM: FÂSİK

Arş. Gör. Metin Özdemir*

Bu çalışmanın amacı, bir kavramın gerçek anlamını tespit etmenin ötesinde Kur'an'ı anlamada yöntem sorununa bir ışık tutmaktır. Bir kavramın geçmişteki gerçek anlamından kopararak ona yeni bir anlam yüklenmesi ve yüklenen bu yeni anlamla doğru bir iletişimin sağlanması mümkündür ve bu makul de karşılanabilir. Ancak bir kavramın, sırf metod sorunundan dolayı bir anlam kaosu içerisine sürüklenmesine aynı ölçüde toleranslı bir yaklaşımın sergilenmesinin -hele de bu Kur'ânî bir kavramsa- pek doğru olmadığı kanaatindeyiz. Dolayısıyla burada, sorunu bir dil sorunu olmasının dışında bir yöntem sorunu olarak görmenin daha sağlıklı olacağını düşünüyoruz.

İslam düşüncesi tarihi içerisinde ortaya çıkan ihtilafların çoğunun, konuların Kur'ânî bütünlükten uzak bir şekilde ele alınmasından ve her fırkanın Kur'an ayetlerini kendi anlayışına uygun olarak yorumlamasından kaynaklandığını görmekteyiz. Nitekim aynı ayetten, değişik fırkalar farklı sonuçlar çıkarmıştır. Fâsik kavramı da bu talihsizliğe uğrayan ve üzerinde en çok tartışılan kavramlardan bir tanesidir.

Fâsik, Kur'ânî bir kavramdır. Böyle olmasına rağmen, İslam Mezhepleri tarihi içerisinde yer alan fırkaların, ona Kur'an'ın dışında kendi anlayışlarına uygun olacak şekilde farklı anlamlar yükledikleri görülmektedir. Biz bu farklılığın ve uyumsuzluğun, Fâsik kavramının sadece ahlakî bir kavram olarak ele alınmış olmasından kaynaklandığı ve bu yüzden de *Mürtekb-i Kebîre* kavramıyla özdeşleştirildiği kanaatindeyiz. Halbuki, Kur'an'da bu kavramın ahlakî boyutunun dışında, akîde (inanç) ile ilgili boyutunun da olduğunu görmekteyiz. Bu nedenle Fâsik kavramının, *kebîre* (büyük günah) sahibi bir müminin sıfatı olup olamayacağının yeniden gözden geçirilmesinin gerekliliğine inanıyoruz. İşte biz bu açıdan, Fâsik kavramını Kur'ânî bütünlük içerisinde yeniden değerlendirmeyi uygun gördük.

Bu çalışmamızda, önce Fâsik'in lügat ve istilâh anlamlarını, sonra da fırkaların bu kavrama yüklediği anlamları vererek bunların Kur'an ayetleri ışığında kısa bir değerlendirmesini yapacağız. Ardından da onu fırkaların görüşlerinden bağımsız bir şekilde Kur'ânî bütünlük içerisinde yeni bir değerlendirmeye tâbî tutacağız.

Fâsik, lügatta; "çıkmaq" anlamına gelmektedir. Nitekim Araplar, hurmaya kabuğundan çıktığı zaman fîsk (f-s-k) kelimesini kullanırlardı. Yine, fare, deliğinden

* C. Ü. İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Kelam Anabilim Dalı Arş. Görevlisi.